

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Martin, Maisa

Title: Koodinvaihdosta kielenvaihtoon? Magdolna Kovács, Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in comparison with Australian Hungarian.

Year: 2002

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Kotikielen Seura, 2002

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Martin, M. (2002). Koodinvaihdosta kielenvaihtoon? Magdolna Kovács, Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in comparison with Australian Hungarian.. *Virittäjä*, 106(2), 292-300.

- litiessä. Esseitä kirjallisuudesta s. 203–256. Helsinki: Otava.*
- LEINO, PENTTI 1982: *Kieli, runo ja mitta. Suomen kielen metriikka.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MAKKONEN, ANNA 1997: *Avaimia Avaimeen. Raamatusta, intertekstuaalisuudesta, tulkinnasta.* – Anna Makkonen, *Lukija, lähdekö mukaani? Tutkielmia ja esseitä s. 64–83.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- POSO, EIRA 1987: *Aukeavalla spiraalilla. Tutkimus Juha Mannerkorven teosten maailmankuvasta. Erään kirjailija-persoonallisuuden fenomenologinen kuvaus.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SADENIEMI, MATTI 1949: *Metriikkamme perusteet.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SALIN, SARI 1998: *Murheista muovailtu. Juha Mannerkorven melankolia.* – Päivi Molarius (toim.), *Konteksti — tutkimuksen avainsana?* s. 62–77. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 51. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VIKARI, AULI 1987: *Ääneen kirjoitettu. Vaikutuvien mittojen varhaisvaiheet suomenkielisessä lyriikassa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KOODINVAIHDOSTA KIELENVAIHTOON?

Magdolna Kovács *Code-switching and language shift in Australian Finnish in comparison with Australian Hungarian.* Åbo: Åbo Akademis Förlag 2001. 250 s. ISBN 951-765-080-9.

AUSTRALIANSUOMI MAAILMANKARTALLE

Magdolna Kovácsin väitöskirja on ensimmäinen laaja australiansuomea ja vähemmässä määrin australianunkaria koskeva julkaisu. Kovács lähtee liikkeelle kuvaamalla näiden kielimuotojen puhujien koodinvaihtoa haastattelutilanteissa ja vertaa eri koodinvaihtotyyppien jakaumia ja ilmiön esiintyvyyttä eri ryhmien välillä. Sukupolvien väliset erot johdattavat hänet tarkastelemaan koodinvaihdon ja kielenvaihdon suhdetta sijaintivutuksen osalta. Havainnot kiteytyvät malliksi, jossa koodinvaihtoilmiöt muodostavat joko kielenvaihtoon tai kielen säilymiseen johtavan jatkumon.

Työn keskeisenä lähtökohtana on Australiassa asuvien suomalaisten ja unkarilaisien elämäntilanne, jossa kotona opitun suo-

men tai unkarin käyttö vuorottelee ympäristön englannin kanssa. Siirtolaisyhteisöissä kahden kielen läsnäolo on arkinen ja tavallinen asia. Meillä suomalaisilla kuten muillakin eurooppalaisten ja amerikkalaisien kansallisvaltioiden asukkailla vain on tapana ajatella, että ihmiset ovat normaalisti yksikielisiä. Koko maailman mittakaavassa kaksi- tai monikielisyys on kuitenkin enemmistön ominaisuus, sillä afrikkalaiset, aasialaiset ja Australian alkuperäisväestö osaavat yleensä useita kieliä. Suuressa osassa maailmaa monikielisyys on siis normi, yksikielisyys poikkeus. Tähän palaan tämän kirjoituksen lopussa.

Vaikka kielikontakteja on tutkittu melkein niin kauan kuin kieliä ylipäätään, aihe on silti sängen ajankohtainen. Mitä enemmän ihmiset liikkuvat ja muuttavat, sitä enemmän heidän puhumansa kielet joutuvat kosketuksiin toistensa kanssa ja vaikut-

tavat toisiinsa. Yksilötasolla kahden tai useamman kielen jatkuva käyttö toteutuu usein koodinvaihtona. Yhteisötasolla taas voidaan ajatella, että puhujien runsas koodinvaihto muuttaa kieltä jollakin tavalla, johonkin suuntaan — tai johtaa kenties kielenvaihtoon?

TAVOITTEET JA TAUSTAT

Kielentutkimuksen kentässä työ sijoittuu kielikontaktien tutkimuksen alueelle. Koodinvaihtoa eri kielten välillä on tutkittu aiemmin paljonkin, mutta australiansuomen ja -unkarin osalta siitä ei tiedetä ennestään oikeastaan mitään. Englannin ja suomen tai unkarin välisestä koodinvaihdosta on kyllä aiempaakin tietoa, joka tarjoaa tälle tutkimukselle vertailuaineistoa ja on nostanut esiin niitä ongelmia, joita tämäkin työ pyrkii ratkaisemaan.

Tutkimuksessa etsitään vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Millaista on australiansuomen koodinvaihto eli kahden kielen käyttö saman keskustelun aikana? Onko se samanlaista myös australianunkarissa? Millaisia kielen rakenteen ilmiöitä siihen sisältyy? Kuinka tavallinen ilmiö se on? Mitkä ovat sukupolvien ja sukupuolten väliset erot? Miksi koodinvaihtoa ylipäänsä esiintyy? Mihin se johtaa? Viimeinen kysymys on tässä työssä keskeinen ja myös yhteiskunnallisesti merkittävin: Onko koodinvaihdon ja kielenvaihdon välillä jokin yhteys? Johtaako runsas koodinvaihto vähitellen kielenvaihtoon vai onko se yksilön ja kieliyhteisön ilmaisuvaroja rikastuttava ilmiö? Kysymyksiin pyritään vastaamaan tarkastelemalla australialaisten suomen ja unkarin puhujien koodinvaihtoja sekä kielipiillisestä että funktionaalaisesta näkökulmasta ja vertaamalla näiden kahden ryhmän koodinvaihtoja keskenään. Koodinvaihtoilmiöitä rinnastetaan satunnaisesti myös kielenoppimisen ja kielen rappeutumisen

ilmiöihin. Sinänsä kiinnostavat koodinvaihdon psykologiset aspektit on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle.

Neljässä ensimmäisessä luvussa esitellään tutkimuksen lähtökohtia. Johdanto on kaikin puolin asiallinen. Siinä käsitellään selkeästi työn pääkäsitteet, tavoitteet ja rakenne. Erityisesti keskeisten termien valinta on onnistunut hyvin. Metoditkin luvataan sisällysluettelon mukaan esitellä, mutta niiden osuus jää tässä vaiheessa hyvin lyhyeksi, eikä valintoja ole perusteltu. Tämä ei kuitenkaan osoittaudu suureksi ongelmaksi, sillä metodiset valinnat tulevat ainakin implisiittisesti perustelluiksi myöhemmin pitkin matkaa.

Toisessa luvussa käydään läpi aiempi siirtolaissuomen ja -unkarin tutkimus. Amerikansuomi ja muut siirtolaissuomen versiot on asiantuntevasti esitelty, ja kaikki oleelliset tutkimukset ovat mukana. Samassa luvussa kuvataan australiansuomalaisten ja -unkarilaisten sosiohistoriallinen tilanne. Siitä löytyy australiansuomalaisten ja -unkarilaisten tulo uuteen maahan, lukumäärä, alueellinen jakauma ja joitakin tietoja heidän sosiaalisista oloistaan ja maan kielitilanteesta yleisemminkin. Lukumäärien lähteet eivät kenties kaikki ole täysin luotettavia (esim. sanomalehden oma ilmoitus s. 37), mutta näissä asioissa luvut ovat aina arvioita, koska edes yhtenäisiä ja joka suhteessa vedenpitäviä kriteerejä johonkin etniseen ryhmään kuulumiseen tai jonkin kielen puhujuteen ei ole olemassa.

Kolmas luku esittelee aineiston ja haastateltujen henkilöiden taustatiedot. Sen esitleminen ennen teoreettista viitekehystä on epätavallista siinä mielessä, että yleensä tutkuskysymysten ja teoreettisten lähtökohtien ajatellaan määrävän tarvittavan aineiston, ja lukija odottaa siksi päinvastaisesta järjestystä. Peruslähtökohdat on kuitenkin lueteltu johdannossa, joten aineiston valintaa on mahdollista arvioida niiden

pohjalta, jos lukee työtä siinä järjestyksessä, missä se lukijalle tarjotaan.

Aineiston määrää ei perustella sen enempää tilastollisilla syillä (siltä osin kuin aineistoa käytetään laskelmien pohjana) kuin laadullisessa tutkimuksessa tavallisesti käytettävillä perusteillakaan (etenkin ns. kyllääntymisperiaate). Siitä huolimatta ei ole mitään syytä epäillä, ettei aineisto olisi täysin riittävä siitä tehtyihin päätelmiin nähden. Tehokkuuden näkökulmasta sitä voi pitää jopa tarpeettomankin suurena. Haastatelluista henkilöistä on luvun taulukoihin koottu tutkimuksen kannalta olennaiset tiedot (esim. maassaoloaika, koulutus, murretausta). Taulukot ovat selkeitä ja informatiivisia. Niiden avulla on helppo myöhempiä lukuja lukiessa suhteuttaa saatuja tuloksia puhujien taustatietoihin.

Haastattelujen aihevalintojen perustelut jäävät aika hajanaisiksi ja kömpelöiksi. Näistä on sosiolingvistiikassa paljon keskusteltu, ja tähän viitataan, mutta niin lyhyesti, ettei asia avautuisi, jollei tuntisi keskustelua ennestään. Etenkin suomenkielisen aineiston osalta jakso on tarpeetonkin, sillä aineistohan oli työn alkaessa jo olemassa. Sitä voi toki arvostella ja arvioida, ja sen puutteet on otettava huomioon analyysissä, kuten työssä tehdäänkin, mutta muuttaa sitä ei jälkikäteen kuitenkaan voi.

Erityisen ansiokas on työn neljäs luku, sillä se tarjoaa aiemman koodinvaihtotutkimuksen tiiviin ja selkeän esittelyn ja alan kieltämättä aika kirjavan ja sekavan terminologian erittelyn. Tekijän laajaan lukeisuuteen ja alan keskeisten tutkimusongelmien ja -näkemysten sisäistämiseen perustuvaa lukua voisi hyvin hyödyntää opetuskäytössäkin. Jos joidenkin koodinvaihtoteorioiden erityistermit jäävät vielä alaa ennestään tuntemattomalle epäselviksi, kiinnostunut lukija löytää myös helposti alkuperäislähteille. Sivulla 65 luetelluista suuntauksista interaktionaalinen ja ennen

kaikkea psykolingvistinen jäävät aika suppean esittelyn varaan, mutta niiden merkitys onkin tässä työssä vähäinen.

Lainaamisen ja koodinvaihdon välinen rajanveto on varmaan kiistatta se asia, joka on eniten nostattanut tunteita alan tutkijoiden keskuudessa. Ilmiöiden määriä laskettaessa on tietenkin pakko jakaa ne luokkiin jollakin perusteella. Tähän valittu kriteeri, fonologinen mukautuminen, näyttää toimivan hyvin työn tavoitteiden näkökulmasta, vaikka sekin on luonteeltaan jatkumo, eikä psykolingvistisesti välttämättä täysin irrallaan esimerkiksi morfologisesta mukautumisesta. Kriteeriä on sovellettu systemaattisesti ja rajatapaukset on tarkoin analysoitu.

Toinen jatkuvan keskustelun aihe on termi *matriisikieli*. Kirjoittaja toteaa aivan oikein, että ongelma on aika pieni, kun kyseessä ovat niin joka suhteessa erilaiset kielet kuin suomi tai unkari ja englantti. Termi *trigger* 'laukaisin' sen sijaan ei esiinny omana jaksonaan, vaan siitä puhutaan siellä täällä. Nämä maininnat olisi voinut koota tähän lukuun, etenkin kun työn kuluessa tulee esiin hyvin monenlaisia *trigger*-tyyppejä.

TULOKSIA

Luvuissa 5–7 esitellään työn määrälliset ja laadulliset tulokset, joita valaistetaan aineistoesimerkein. Nämä on kaikkiaan hyvin valittu ja esitelty, vaikka joistakin yksittäisistä suomen kielen esimerkkien tulkinnoista voisikin olla eri mieltä. Tulkintaerot tulevat tässä hyvin esiin, koska joskus englanninkielinen käännös paljastaa eri tulkinnan kuin sen, mihin olisin itse pelkän suomenkielisen lauseen perusteella päätenyt. Kaikin kohdin ei mukana ole riittävästi kontekstia tulkinnan tarkistamisen tueksi. Erityisesti tämä nousee esiin koodinvaihdon funktioita koskevassa osuudessa, sillä

ilmaisun vuorovaikutuksellinen tehtävä ei läheskään aina määräydy pelkästään kyseisen ilmaisun sisäältä, vaan sitä voidaan rakentaa pitkäänkin keskustelun kuluessa.

Lukuun viisi on koottu koodinvaihdon määrien laskuperusteet ja laskelmien tulokset. Tämän luvun otsikoiden *excluded/included-maininnat* hiukan hämmästyttivät ensin, mutta käytänne osoittautui käteväksi myöhempiä lukuja lukiessa, kun yritti pysyä selvillä asetetuista lainaamisen ja koodinvaihdon rajoista. Erisnimien jakaminen lainoihin ja koodinvaihtoihin sen perusteella (s. 99), ketkä niitä käyttävät (»lainaajatyypit» ja »vaihtajatyypit»), on kuitenkin kehäpäätelmä. Myös se, käyttäytyvätkö erisnimet koodinvaihdossa todella kuin yleisnimet (s. 101), on kyseenalaista. Sano-matta jää nimittäin se tärkeä seikka, että toisin kuin useimpia yleisnimiä, erisnimiä on pakko käyttää alkukielisinä (tässä englanniksi), sillä niitä ei matriisikielisinä (tässä suomi tai unkari) yleensä ole olemassa.

Lainoamisen katsotaan voivan olla suoraa tai tapahtuvan koodinvaihtovaiheen kautta (s. 95). Näin varmaan on, mutta sanan esiintyminen kielessä monessa muodossa ei sen enempää todista oikeaksi kuin vääräksikään sitä, että sanoja voidaan lainata suoraan, ilman koodinvaihtovaihetta. Kysehän on vain siitä, että eri henkilöt ovat alkaneet käyttää samaa sanaa ja mukauttaneet sitä eri tavoin. Sivun 96 lainasanalistoista ei käy ilmi, missä merkityksissä sanat on lainattu (useilla sanoista on monia merkityksiä, esim. *bond, club, company*).

Kun lainoiksi katsotut tapaukset on rajattu aineiston ulkopuolelle, tavallisin koodinvaihtoilmiö on sekä suomen että unkarin aineistossa lauseensisäinen koodinvaihto. Sukupolvien ja sukupuolten välillä on ero, toinen sukupolvi on ensimmäistä innokkaampi koodinvaihtaja ja naiset käyttävät koodinvaihtoa enemmän kuin miehet, mutta erot ovat tilastollisesti merkitseviä

vain suomenkielisen (ja kooltaan suuremman) aineiston osalta. — Kaiken kaikkiaan luku viisi on selkeä ja tarpeellinen. Siinä esitetään ne määrälliset tulokset, jotka tarvitaan seuraavien lukujen ja tavoitteena olevan mallin pohjaksi.

Kuudennessa luvussa koodinvaihtotapauksia on esitelty niiden keskustelufunktioiden mukaan luokiteltuina. Hieman epäselväksi jää kuitenkin, millä perusteella lauseensisäiset koodinvaihdot on jätetty tämän luvun ulkopuolelle — miten voi tietää, ettei niillä yleensä ole keskustelullista funktiota (ks. s. 114 ja 127)? Lauseenulkoiset ja lauseiden väliset koodinvaihdot on jaoteltu lähinnä aiempien tutkimusten perusteella valittuihin luokkiin (esim. sivuhuomautukset, puheenaiheen vaihdot). Tämä luokittelu perustuu suurelta osin koodinvaihdon keskustelufunktioiden tunnetuimman tutkijan Peter Auerin tuloksiin. Teoreettisesti ongelmalliseksi luokittelun käytön tässä tekee se, että luokittelu perustuu alkujaan keskusteluanalyyysiin, kun taas tässä käytettyä aineistoa ei ole käsitelty tämän metodin tiukkojen vaatimusten mukaisesti. Ei ole siten itsestään selvää, että samat funktiot ovat löydettävissä tästä luonteeltaankin toisentyypisestä aineistosta. Haastatteluaineiston ongelmallisuus tässä mielessä on kyllä otettu hyvin huomioon, mutta luokitteluun tarvittavia tulkintoja ei lukija pääse tarkistamaan, sillä esimerkit eivät ole kontekstissaan, mikä on keskusteluanalyyysin keskeinen vaatimus.

Luvussa seitsemän tullaan työn kielitypologisesti kiinnostavimpaan osaan: koodinvaihdon kielioppiin. Tätä aluetta on aiemminkin käsitelty suomen ja englannin koodinvaihdon osalta melko perusteellisesti. Esimerkiksi Poplack, Wheeler ja Westwood (1990) sulkevat koodinvaihdon ulkopuolelle valtaosan englannin kielen esiintymistä suomen kielen sisällä ottamalla käyttöön termin *nonce-borrowing*. Tämä

näkemyksistä sisältää mielestäni virheellisiä tulintoja ja johtuu lähinnä siitä, että Poplack ei saa universaaliksi ajateltua rajoitusteoriaansa muuten soveltumaan suomeen. Halmarin (1997) onkin hyvin perustellusti osoittanut rajoitusteorian ongelmat. Kovács lähtee työssään tämän kysymyksen osalta mielestäni viisaasti Halmarin näkemyksestä.

Sekä suomessa että unkarissa koodinvaihto kohdistuu tyypillisimmin yksittäisiin substantiiveihin tai nominilausekkeisiin. Tästä taas seuraa se, että perusteellisimmin työssä käsitellään nominien sijanmerkintää koodinvaihdossa. Valinta on järkevä etenkin tässä rakenneltavan koodinvaihtomallin ennustusarvon kannalta: jotta mallilla olisi käyttöä, sen on perustuttava yleisimpiin ja helpoimmin tutkijan haaviin jääviin ilmiöihin. Samasta syystä tarkastelen seuraavassa työn tätä osaa muita yksityiskohteisemmin.

Taulukossa 8 (s. 132) on eri sijojen yleisyys kirjoitetussa ja puhutussa suomessa sekä Kovácsin aineistossa. Sen mukaan nominatiivia, partitiivia ja inessiiviä vaativia konteksteja on tutkimuksen aineistossa selvästi enemmän kuin suomalaisessa murreaineistossa, mutta muita taas vähemmän tai suunnilleen yhtä paljon. Nominatiivin osalta syynä voisi olla se, että koodinvaihdot kasautuvat tapauksiin, joissa se on helppoa (vrt. Poplackin *equivalency constraint*, jonka mukaan lauseensisäinen koodinvaihto on mahdollinen vain niissä kohdissa, joissa kahden kielen rakenteet ovat yhtenevät). Inessiivikontekstien määrää selittää kenties paikannimien yleisyys aineistossa siltä osin kuin ne on laskettu koodinvaihdoksi, mutta partitiivia vaativien kontekstien yliedustus jää kirjassa vaille selitystä.

Ihmetystä herättää myös se, että partitiivin merkintä koodinvaihtotapauksissa on huomattavan harvinaista. Taulukon 9 mukaan (s. 135) ensimmäisenkin sukupolven puhujat käyttivät partitiivia vain 25 prosen-

tissa niistä koodinvaihtotapauksista, joissa se olisi suomen mukainen. Kaikkien muiden sijojen osalta (translatiiviva lukuun ottamatta) sijanmerkintä onnistui useammin. Ensimmäisessä sukupolvessa tätä selittää tuskin sekään, että partitiivia ei morfologisesti osattaisi muodostaa (vrt. s. 168). Tulos on aiemmasta tiedosta poikkeava ja siksi sangen kiinnostava.

Paikallissijoja vaativissa konteksteissa sijanmerkintä oli suomen mukainen suhteellisen usein. Tätä selitetään englannin prepositioiden vaikutuksella. Oletus on siis, että sijanmerkintä säilyy paremmin silloin, kun sama funktio merkitään upotetussa kielessäkin, vaikka toisin keinoin — partitiivillahan ei englannissa yleensä ole vastinetta. Genetiivin muita parempi merkitseminen (100 % ensimmäisessä polvessa, 83 % toisessa ja kolmannessa polvessa) on myös selitetty englannin vaikutuksella (s. 136). Mekanismi oletetaan ilmeisesti samaksi kuin paikallissijojenkin osalta.

Taulukoista ja kuvioista ei käy ilmi, onko kyseessä yksikkö, monikko vai molemmat yhteensä. Kysymys yksikön ja monikon suhteesta koodinvaihdon kieliopissa jää parin maininnan varaan, vaikka se suomen monikon muodostuksen huomioon ottaen on olennainen: jos morfologinen mutkikkuus vaikuttaa koodinvaihtoon, on tärkeää erottaa yksikkö ja monikko. Paikoitellen (esim. s. 168, 203) työssä viitataan kyllä siihen, että sanan taivutuksen kompleksisuudella saattaisi olla jotakin tekemistä sen kanssa, jääkö sijanmerkintä koodinvaihdossa pois vai ei. Tätä ei kuitenkaan laajemmin käsitellä.

Myös sijojen erilaiset käyttöfunktiot jäävät tässä analyysissä vähälle huomiolle. Partitiivilla on sekä semanttisesti perusteltavissa olevia että kieliopillisia käyttöjä. Onko näissä eroa? Vastaavasti genetiivin käytöt jakautuvat hyvin monentyyppisiin. Teorianmuodostuksen kannalta tämä kysy-

mys on olennainen, sillä ei ole ollenkaan varmaa, että sijanmerkintä katoaa samassa tahdissa samastakaan sijasta sen eri funktioissa. Semanttinen funktio saatetaan hyvinkin kokea tärkeämmäksi kuin kieliopillinen funktio, jonka käytännön puhetilanteessa korvaa lähes aina sanajärjestys, konteksti tai yhteinen maailmantieto. Tästä on hieman näyttöä myös suomenoppijoiden kielestä (Martin, tulossa). Väärinymmärtämisen mahdollisuus sijanmerkinnän puutteen vuoksi (s. 169) sen sijaan lienee melko teoreettinen, eikä siitä tässäkään työssä esitetä esimerkkejä.

Sivulla 170 on lapsus: verbien esiintymistiheys on suurempi kuin nominien, ei pienempi. Tämä käy ilmi tekstistäkin: jos verbien esiintymiä on 24 prosenttia ja eri verbien määrä 8 prosenttia, tästä seuraa tietenkin, että sama verbi esiintyy useammin, ei harvemmin. Tämä on tietenkin lipsahdus, mutta isompi kysymys on se, miten esiintymistaajuus on ylipäänsä tekemisessä koodinvaihdon kanssa. Olisi kiinnostavaa, jos tätä oletettua suhdetta olisi käsitelty hieman enemmän.

Kaikkiaan aineiston kieliopillinen analyysi on kiinnostava. Luku olisi vielä vakuuttavampi, jos siinä keskityttäisiin pelkästään mallin rakentamisen kannalta olennaiseen (siis nominilausekkeisiin) ja käsiteltäisiin niitä hieman monipuolisemmin ottamalla systemaattisemmin mukaan yksikön ja monikon erot ja taivutusvartaloiden aiheuttamat ongelmat sekä sijamuotojen käyttöfunktio.

KIELENVAIHDON KETJU

Kielen säilyttämiseen tai vaihtamiseen johtavia muutosketjuja kuvaava malli on työn kahdeksannessa luvussa. Mallia ei esitetä universaalina, vaan sen väitetään koskevan vain tilanteita, joissa morfologisesti rikas kieli altistuu muita keinoja käyttävälle do-

minoivalle kielelle. Tämä työn päätulos havainnollistetaan kahden kuvion avulla (s. 210 ja 212). Niistä näkyy havainnollisesti, miten erityyppiset koodinvaihdot johtavat erilaisiin tuloksiin, joko kielen säilymiseen tai vaihtamiseen. Malli perustuu vankasti kirjassa käytettyyn, tarkasti määriteltyyn käsitteistöön ja pääasiassa luvun seitsemän kieliopilliseen analyysiin kaikkine yksityiskohtineen, joten sen tarkka esittely ei tässä ole mahdollista. Keskeisimmässä roolissa on kuitenkin morfologinen mukautuminen; pelkkä vieraan sanaston omaksuminen ei johda kielenvaihtoon. Jos morfologia muuttuu upotetun kielen mukaiseksi tai morfologian merkitseminen puuttuu kokonaan, on tuloksena oletettavasti joko pidgin tai kielenvaihto.

Malli on uusi ja kiinnostava ja perustuu muita vastaavia ajatuksenkulkuja tarkempaan rakenteelliseen analyysiin. Tässä osoitetaan selvästi morfologian hallinnan keskeinen rooli, johon aiemmissa tutkimuksissakin on viitattu, vaikka paljon vähemmän perustein (ks. esim. Martin 1989: 168, 286). Tämä tekee mallin myös kansainvälisesti kiinnostavaksi: olisi esimerkiksi mahdollista selvittää, löytyykö japanin ja englannin koodinvaihdosta samanlainen jatkumo.

Sen sijaan koodinvaihdon keskustelufunktioiden osuus tässä mallissa jää hämäräksi, sillä malli näyttää perustuvan yksinomaan koodinvaihdon kieliopillisiin ominaisuuksiin. Mallin nimessä (The distance-based continuum model) mainittu etäisyys ei myöskään oikein tekstissä tule konkreettiseksi. Mitä termillä tarkoitetaan? Onko se jotenkin mitattavissa, kuten sivulla 220 annetaan ymmärtää? Sivulla 169 ehdotetaan, että siirtymisessä kohti L2:ta olisi kyseessä eräänlainen analogia. Ajatus on kiinnostava, mutta sitä ei selvitetä tarkemmin.

Jos taas ajatellaan mallia jatkumona ja myös ajallisesti peräkkäisinä tapahtumina, mitä tapahtuu lainasanoille siirtymisen lop-

puvaiheessa? Nehän ovat alkuvaiheessa mukautuneet fonologisesti, mutta kun siirrytään L1:stä L2:een, niiden olisi uudelleen mukauduttava takaisin alkuperäiseen muotoonsa. Vai lainataanko ne uudelleen? Edelleen malli herättää kysymyksen kausaalisuudesta. Johtuuko kielenvaihto koodinvaihdosta, vai esiintyvätkö nämä ilmiöt vain samassa ympäristössä, mutta johtuvat molemmat kielenulkoisista syistä?

Voisi myös kysyä, onko kielenvaihtoon johtavassa koodinvaihdossa loppujen lopuksi kyse oikeastaan sanaston puutteellisyydestä. Jos L1:n sanavarat hallittaisiin sujuvasti, valtaosaa tässä esitellyistä koodinvaihdosta ei olisi koskaan tapahtunut. Voisiko ajatella, että kielen rakenteellinen mureneminen on oikeastaan seurausta sanavaraston köyhtymisestä ja sanojen löytämisen vaikeudesta? Jos asiaa katsoo esiintymisfrekvenssiin perustuvien kielen prosessointi- ja oppimismallien näkökulmasta, on selvää, että sanojen löytäminen vaikeutuu, kun toinen polvi käyttää suomea tai unkaria harvoin ja vain muutamien ihmisten kanssa.

Työssä jää myös kokonaan mainintaa vaille se, että sijanmerkintä ei kenties ainaakaan toisen siirtolaispolven puheessa toteudu suomenmukaisesti silloinkaan, kun kyse ei ole koodinvaihdosta tai edes lainaamisesta vaan täysin suomalaisista sanoista. Tätä taivutuksen rapautumista voisi kenties pitää vielä vahvempana kielenvaihdon indikaattorina kuin koodinvaihtoainesten syntaktista ja morfologista mukautumattomuutta. Sen suhde vastaaviin koodinvaihtotapauksiin olisi erittäin kiinnostava kysymys kielenvaihdon mekanismien näkökulmasta.

URAAUURTAVAA TYÖTÄ

Edellä nostin esiin useita kysymyksiä, jotka jäävät tässä työssä käsittelemättä. Ne eivät kuitenkaan vähennä Kovácsin työn

arvoa, vaan ne voidaan nähdä sen kirvoittamina ideoina suunnista, joihin tutkimusta voitaisiin jatkaa. Kaikkiaan jatkumomallitivistää tämän tutkimusrupeaman tulokset hyvin. Se on vaatinut myös paljon työtä. Mittavan aineiston keräys ja käsittely on suuri saavutus. Teknisestikin työ on ollut vaativa, sekä analyysin tasolla että kirjaksi työstämisen osalta. Mukana on paljon numeroita ja koodeja, taulukoita, kuvioita ja esimerkkejä, jotka on hyvin huolellisesti ja systemaattisesti toteutettu ja jotka toimivat hyvin sanallisen ilmaisun tukena. Lähdekirjallisuuden luettelo on poikkeuksellisen pitkä, 20 sivua, ja todistaa siten tekijän erinomaisen laajan lukeneisuutta.

Toisaalta voi kysyä, tarvitsemmeko keskeisen tuloksen saamiseksi aivan kaiken tämän tiedon. Jos koodinvaihdon ja kielenvaihdon kytkentöjä kuvaavan mallin rakentaminen olisi kirkkaana mielessä koko ajan, monia asioita voisi jättää kirjasta pois. Ymmärrän kuitenkin hyvin tekijän tarpeen kirjoittaa työhön sellaistaakin, mikä ei suoraan liity perusteemaan. Onhan kyseessä aihepiirin esikoistyö, ja siinä mielessä on järkevääkin, että iso osa australiansuomea koskevasta tiedosta on löydettävissä yksien kansien välistä.

PITÄÄKÖ PUHTAUS PINNALLA?

Koodinvaihdon ja kielenvaihdon suhde on tietenkin hyvin kompleksinen, eikä sitä ole yhdessä työssä mahdollista tyhjentävästi käsitellä. Siihen vaikuttavat monet kielenulkoiset tekijät, kuten tässä työssä esille tulleet kielellinen tietoisuus ja asenteet: australiannunkarissa koodinvaihto on vähäisempää ja morfologia säilyy paremmin kuin australiansuomessa, koska unkarin puhujien koulutustaso on korkeampi ja maastamuuton syyt kansalliseen ideologiaan liittyviä, toisin kuin suomalaisilla. Suomalaisethan eivät ole muuttaneet Australiaan

saadakseen mahdollisuuden säilyttää etnisen ominaislaatunsa, vaan taustalla ovat taloudelliset syyt tai seikkailunhalu. Heillä on siis myös pienempi tarve pitää yllä suomen kieltä. Tällaisilla asioilla on kielen säilymisen kannalta kielisysteemin sisäisiä seikkoja suurempi merkitys.

Kovácsin tutkimuksella on joka tapauksessa arvoa puhtaasti teoreettisena tietona kielen elämästä, siitä miten kaksi erityyppistä kieltä toimivat yhdessä ja kuinka tämä yhteiselo muuttaa ainakin toista näistä kielistä. Se valaisee myös kielen rakennetta, sillä kielen rakenteen keskeiset ilmiöt nousevat kielikontaktitilanteessa esiin selvemmin kuin yksikielisessä puheessa. Se, mikä säilyy, lienee kielelle olennaista (s. 17). Tai toisinpäin: se, minkä muuttuminen tai häviäminen johtaa kielenvaihtoon, on ilmeisesti kielen olemuksen keskiössä. Tälläkin alalla suomalaisella tutkimuksella on annettavaa myös yleiselle teorianmuodostukselle, tarjoavathan suomi ja unkari tutkijoille erilaisia haasteita kuin tähän mennessä laajimmin tutkitut germaanisiet kielet tai indo-eurooppalaiset kielet.

Työn tulos tuo uuteen valoon myös kielellisen puhtauden vaatimuksen, joka ei viime vuosina ole ollut erityisen muodikas: olisiko kielten sekoittamista sittenkin ruvettava pelkäämään? Puhtauden vaaliminen on käytännössä kuitenkin mahdollista vain suljetussa yksikielisessä ympäristössä (ks. esim. Ehala 1998). Ankara oikeakielisyyden vaatimus johtaa myös kielelliseen epävarmuuteen: kielenkäyttäjät eivät uskalla puhua ja kirjoittaa julkisesti, kun eivät tunne osaavansa äidinkieltään riittävän hyvin. Tällainen kielenkäyttäjä ei tunne ylpeyttä omasta kielestään ja monikieliseen ympäristöön päädyttyään vaihtaa sen helpommin toiseen kuin kielellisestä identiteetistään varma ihminen. Tästä on tietoja esimerkiksi amerikansuomalaisten parista (Martin ja Virtaranta 1993).

Kielitieteen teoreettisen edistämisen ohella koodin- ja kielenvaihdon tutkimuksen on siis annettava tietoa kielisuunnittelun tarpeisiin. Ihmiskunnan enemmistön kieliympäristö on jo nyt monikielinen, ja yksikielisissäkin maissa maahanmuuttajien määrä lisääntyy ja virtuaaliset toimintaympäristöt tuovat vähintään englannin äidinkielen rinnalle. Jos maailman kielten moninaisuudesta todella kannetaan huolta, on tärkeää tietää, millä tavalla kielet kuolevat, jotta tätä ilmiötä voitaisiin haluttaessa pyrkiä estämään. Yksi mahdollinen näkökulma on lähteä liikkeelle monikielisyyden normista, siitä, että ihminen on luonnostaan kykenevä käyttämään useita kieliä, ja etsiä tätä kautta niitä edellytyksiä, joiden täytyy toteutua, jotta yhteisö voisi säilyä monikielisenä sukupolvesta toiseen. ■

MAISA MARTIN

Sähköposti: mmartin@campus.jyu.fi

LÄHTEET

- EHALA, MARTIN 1998: Eesti keele arenguteid: korporatiivsus vs. avatus. – *Keel ja kirjandus* 11 s. 733–738.
- HALMARI, HELENA 1997: *Government and codeswitching. Explaining American Finnish*. Studies in Bilingualism 12. Amsterdam: John Benjamins.
- MARTIN, MAISA 1989: *Amerikansuomen morfologiaa ja fonologiaa*. Lisenssiaatintyö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- (tulossa): The acquisition of adjective agreement in Finnish as a second language — and other thoughts on the processability theory. Ilmestyy *Nordiske sprog som andet- og fremmedsprog* -konferenssin (Reykjavik 23.–26.5. 2001) julkaisussa.
- MARTIN, MAISA – VIRTARANTA, PERTTI 1993: Siirtolaisten käsityksiä äidinkieles-

tään ja englannista. – Pertti Virtaranta, Hannele Jönsson-Korhola, Maija Kainulainen & Maisa Martin (toim.), *Amerikansuomi* s. 159–167. Tietoliapas 125. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

POPLACK, SHANA – WHEELER, SUSAN – WEST-

WOOD, ANNELI 1990: Distinguishing language contact phenomena: evidence from Finnish-English bilingualism. – Rodolfo Jacobson (toim.), *Codeswitching as a worldwide phenomenon* s. 185–218. New York: Peter Lang.

UUTTA SANAKIRJATUTKIMUSTA

Birgitta Romppanen *Från målspråk till källspråk. Utvecklingen av den finsk-svenska och den enspråkiga finska ordboken.* Acta Wasaensia Nr 91, Språkvetenskap 18. Vaasa: Universitatis Wasaensis 2001. 365 s. ISBN 951-683-931-2.

Birgitta Romppasen väitöskirja on leksikografinen tutkimus, jossa tekijän tarkoituksena on valaista suomalais-ruotsalaisten sanakirjojen ja leksikografisen tradition muuttumista läpi vuosisatojen ja tutkia, kuinka sanakirjojen rakenne on saanut nykyisen muotonsa. Väitöskirjan aihe on harvinainen, tekijän sanojen mukaan aikaisemmin fennistisessä tutkimusperinteessä jopa väheksytty. Perinteinen leksikologian ja leksikografian määrittely on osaltaan voinut olla syynä leksikografisen tutkimuksen vähäisyyteen. Leksikologia on määritelty kielen sanaston etymologiseksi, merkityso pilliseksi yms. tutkimukseksi ja leksikografia kielen tai murteen sanaston selityksin varustetuksi luetteloinniksi (Hakulinen ja Ojanen 1979 s.v. *leksikologia, leksikografia*).

Sanakirjoja on Suomessakin laadittu ja käytetty monen sadan vuoden ajan apuneuvoina koulutuksessa, tutkimuksessa ja kaikenlaisessa kanssakäymisessä erikielisten kesken. Sanakirjat vastaavat kulloisenkin aikakauden käsityksiä sanakirjojen merkityksestä, kielenkäyttäjän tarpeista ja valtaapitävien poliittisista päämääristä. Sanakirjan ja yhteiskunnan suhteet ovat monimutkaisia ja mielenkiintoisia mutta vähän tutkittuja. Väitöskirjan tekijän yhtenä lähtö-

kohtana on ollut selvittää, millaiselle kohderyhmälle ja mihin tarkoitukseen suomalais-ruotsalaisia ja yksikielisiä suomen kielen sanakirjoja on laadittu. Ovathan sanakirjan käyttäjän tarpeet ja odotukset, kysyntä ja tarjonta sekä käyttäjävälisyys huomioon otettavia seikkoja sanakirjaa suunniteltaessa ja tehtäessä. Romppanen on laatinut tutkimuksensa lähtökohdaksi joukon hypoteeseja, joiden kautta hän analysoi aineistoaan. Tutkimus on luonteeltaan deskriptiivistä ja empiiristä.

Vuosina 1997 ja 1998 on Ruotsissa ilmestynyt kolme väitöskirjaa (Johansson, Rogström, Hannesdóttir), joissa on tutkittu sanakirjojen syntyä ja latinan kaltaisten valtakielten väistymistä sanakirjatraditiossa. Suomessa vastaavaa laajempaa tutkimusta ei tähän mennessä ole tehty. On siis ollut syytä suomen kielenkin osalta paneutua asiaan, kuten Birgitta Romppanen on väitöskirjatyössään tehnyt. Leksikografisen työn yhteydet leksikologian, terminologian, kääntämisen, semantiikan ja tekstintutkimuksen teorioihin ovat tähän mennessä jääneet vaille perusteellista tarkastelua. Tutkimuksessaan Romppanen pohtiikin näiden tutkimussuuntien yhteisiä ja erottavia piirteitä. Kiinnostavia ovat havainnot kielioppiperinteen ja sanakirjaperinteen kosketus-